Scuze către Hadrian. Extras din Scuze

Se cunosc foarte puține lucruri despre viața și personalitatea acestui apologet. Fericitul Ieronim îl numește „unul dintre cei mai elocvenți dintre filozofii atenieni” (Despre bărbați celebri.20), Eusebiu - „un adept ferm al credinței noastre” (CI. IV, 3, 3). Eusebiu relatează, de asemenea, că Aristide și-a înaintat Apologia împăratului Hadrian, iar în Cronică specifică anul - 125. Potrivit lui Eusebiu, la acea vreme această lucrare „a fost păstrată de mulți”. Martirologiile martirului Aristide sunt cunoscute. Biserica îi sărbătorește memoria pe 31 august (13 septembrie).

Apologia lui Aristide a fost considerată mult timp pierdută. Cu toate acestea, în 1878, un fragment armean al lucrării a fost descoperit într-un manuscris din secolul al X-lea. Ulterior, în 1889, Rendel Harris (J.R. Harris) a găsit în mănăstirea Sfânta Ecaterina de pe Sinai un text siriac al ediției complete a Apologiei lui Aristide. În cele din urmă, Robinson (A. Robinson) s-a descoperit că textul Apologiei este inclus în celebra lucrare din secolul al VII-lea „Viețile lui Varlaam și Ioasaf”, ca discurs al pustnicului Nahor către regele Abner.

- Apologia pe care filosoful atenian Aristide a rostit-o în fața împăratului Hadrian pentru venerarea Dumnezeului Atotputernic [1]
- Extras din scuzele lui Aristide [2]

Apologia pe care filosoful atenian Aristide a rostit-o în fața împăratului Hadrian pentru venerarea Dumnezeului Atotputernic [1]

Eu.

1. Eu, regele, cu permisiunea lui Dumnezeu, am apărut în lume și, contemplând aici cerul, pământul și marea, soarele, luna și tot ce exista, am fost uimit de frumusețea lumii.

2. Dar am înțeles că această lume și tot ce este în ea sunt puse în mișcare de o forță externă, care este Dumnezeu; și se știe că tot ce se mișcă este mai puternic decât ceea ce este mișcat, iar ceea ce conține este mai puternic decât ceea ce conține. Dar a întreba despre Furnizorul și Călăuzitorul tuturor, ce este El, după cum mi se pare, este inutil și peste măsură dificil și, prin urmare, este inutil să raționăm despre aceasta, căci Esența Lui este infinită și de neînțeles pentru toate creaturile.

3. Cât despre mișcătorul lumii, spun că El este Dumnezeul tuturor, care a creat totul pentru oameni; și, după cum mi se pare, este util să-L cinstești și să te temi de Dumnezeu, dar nu să-l constrângi pe om.

4. În plus, în limitele a ceea ce este permis, este necesar să știm despre Dumnezeu că El este nenăscut, necreat, fără început și infinit, nemuritor, perfect și de neînțeles.

Pentru că El este perfect. Nu duce lipsă și nu suferă de nicio nevoie; dimpotrivă, nimic nu are nevoie de El. El este fără început, căci tot ce are un început are un sfârșit și tot ce are un sfârșit este distrus.

5. El nu are nume, căci numirea este o proprietate comună a ființelor create. Nu are nici culoare, nici înfățișare, întrucât cel care le posedă se alătură astfel rândurilor obiectelor create. În El nu există nicio distincție între principiile masculine și feminine, deoarece cel care le are este supus pasiunilor. Cerul nu-L îmbrățișează, ci Om conține cerul și toate lucrurile vizibile și invizibile în Sine.

6. El nu are adversar, deoarece nu există nimeni mai puternic decât El. Nu este stăpânit de invidie și mânie, deoarece nu există nimic care să I se poată împotrivi. Greșelile și ignoranța sunt străine firii Sale, care este toată înțelepciunea și cunoașterea desăvârșită. Totul este conținut în El. Și El nu are nevoie de jertfă, de jertfă de băutură sau de nimic vizibil, ci totul are nevoie de El.

II.

1. Așadar, după toate cele spuse despre Dumnezeu, atât cât îmi este dat să vorbesc despre ele, să trecem la neamul omenesc, pentru a vedea care dintre oameni participă la adevăr (la cunoașterea mai sus menționată despre Dumnezeu) și cine se împărtășește la rătăcire.

2. Știm, o, rege, că în lumea aceasta sunt patru feluri de oameni: barbari și greci, evrei și creștini.

3. Barbarii își atribuie originile religioase lui Bel, Cronos, Rea și altor zei.

4. Grecii - din Hellen, despre care se spune că se trage din Zeus. Din Hellen s-au născut Aeolus și Xuthus; restul Eladei își are originea religiei în Inachus și Pheroneus, și în final în Danaus din Egipt, Cadmus din Sidon și Dionysos din Teba.

5. Evreii își au originea în Avraam, Isaac, Iacov și cei 12 fii ai săi, care au migrat din Siria în Egipt și acolo au fost numiți evrei de către legiuitorul lor: mai târziu au început să fie numiți evrei.

6. Creștinii își atribuie originea religiei lor Domnului Isus Hristos. El este mărturisit a fi Fiul Dumnezeului Celui Preaînalt;

Coborând din ceruri în Duhul Sfânt și născându-se dintr-o fecioară evreică, El a luat trup și Fiul lui Dumnezeu s-a făcut om. Tu, o, rege, dacă dorești, poți afla despre prezența Lui din ceea ce numim „Scriptura Evangheliei”.

8. Așadar, Isus s-a născut din poporul evreu. A avut doisprezece ucenici și, după ce și-a încheiat minunata dispensație, a fost răstignit de evrei. După trei zile, a înviat și s-a înălțat la cer. Cei doisprezece ucenici au plecat în lume și au propovăduit despre măreția Lui cu mare succes și demnitate, de unde și cei care au ascultat predicile lor sunt numiți creștini, care sunt bine cunoscuți.

9. Așadar, așa cum am mai spus, există patru feluri de oameni: barbari și greci, evrei și creștini.

10. Dumnezeu este slujit de vânt, îngerii de foc, demonii de apă și oamenii de pământ.

III.

1. Să vedem, așadar, care dintre ele (cele patru grupări religioase menționate mai sus) participă la adevăr și care la eroare.

2. Barbarii, necunoscându-L pe Dumnezeu, s-au îndreptat spre elemente și au început să se închine creaturii în loc de Creator; și se închină imaginilor lucrurilor create pe care ei înșiși le-au făcut (cum ar fi imaginile cerului, pământului și mării, soarelui, lunii și altor elemente sau lumini), închizându-le în temple, dar păzindu-le cu grijă, ca hoții să nu le fure. Și nu au înțeles că tot ceea ce păzește este mai mare decât ceea ce păzește și făptuitorul este mai mare decât ceea ce a făcut; și dacă zeii lor sunt neputincioși în ceea ce privește propria lor mântuire (din moment ce trebuie păziți de hoți), atunci cum vor oferi mântuire altora? De aceea barbarii au căzut în mare greșeală, închinându-se la statui fără suflet și fără folos.

3. Și mie, o, rege, mi se pare uimitor cum acești așa-ziși filozofi ai lor n-au înțeles deloc că toate acestea sunt elemente stricăcioase? Dacă sunt stricăcioase și supuse necesității, atunci ce fel de zei sunt aceștia? Dacă elementele nu sunt zei, atunci de ce sunt considerate zei imaginile făcute în cinstea lor?

4. Așadar, mare este eroarea în care filozofii îi duc pe adepții lor.

IV.

1. Așadar, o, rege, să examinăm aceste elemente, pentru a arăta că nu sunt zei, ci stricăcioase și supuse deteriorării; ele sunt chemate din neexistență prin porunca Dumnezeului cu adevărat existent, care singur este instricăcios, neschimbător și invizibil; El Însuși vede totul și se schimbă și se transformă după cum dorește.

Deci, ce să spun despre elemente?

2. Cei care consideră raiul un zeu se înșală. Căci vedem că se rotește, este mișcat de forță și este compus din multe părți, motiv pentru care se numește decorațiune, podoabă (cosmos - *ed.).*

Fiecare aranjament are un aranjator, și tot ce este aranjat are un început și un sfârșit. Cerurile cu toți luminatorii lor se mișcă prin necesitate; iar stelele se mișcă în ordine strictă de la un capăt la altul: unele dintre ele dispar, altele răsar și la timpul hotărât își parcurg cursul și hotărăsc vara și iarna în conformitate cu ceea ce Dumnezeu le-a poruncit și nu încalcă îndrumările determinate pentru ele de necesitatea inevitabilă a naturii, împreună cu întreaga lume cerească, din care este clar că cerurile nu sunt Dumnezeu, ci lucrarea lui Dumnezeu.

3. Și cei care consideră pământul o zeiță au căzut în eroare, căci vedem că este supus stăpânirii oamenilor, este dezgropat și poluat și devine inutil; când este ars, devine ca și cum ar fi mort, căci nimic nu va crește dintr-un ciob de lut; iar când este și mai deteriorat, atunci el însuși și roadele sale sunt stricate; este călcat în picioare de oameni și alte creaturi vii, este pângărit de sângele celor uciși, este dezgropat, umplut de cadavre și devine un cimitir al morților.

4. Este imposibil ca natura sfântă, binecuvântată și nestricăcioasă a lui Dumnezeu să accepte toate acestea. Din toate acestea, așadar, rezultă că pământul nu este o zeiță, ci o lucrare a lui Dumnezeu, creată de El pentru folosința oamenilor.

V.

1. Și cei care consideră apa o zeitate se înșală, căci ea există și pentru uzul oamenilor și le este subordonată, și se murdărește, și se strică, și se schimbă sub influența căldurii, frigului sau culorii și servește la spălarea tot felul de impurități.

2. Prin urmare, este imposibil ca apa, lucrarea lui Dumnezeu, să fie Dumnezeu însuși.

3. Și cei care consideră focul a fi Dumnezeu se înșeală și ei, căci focul a apărut și pentru uzul oamenilor și este la dispoziția lor deplină, fiind purtat dintr-un loc în altul și folosit pentru fierberea și friptura diferitelor tipuri de carne, precum și pentru arderea cadavrelor. Este chiar complet distrus, fiind stins de oameni în diferite moduri; de unde rezultă că focul nu este Dumnezeu, ci lucrarea mâinilor Sale.

4. Nu se înșală mai puțin cei care iau suflarea vânturilor drept o zeitate, căci este evident că ea slujește alteia și este dată de Dumnezeu pentru uzul oamenilor, servind navigației navelor, creșterii grânelor și satisfacerii altor nevoi umane. Ea (această suflare a vânturilor) crește și descrește la porunca lui Dumnezeu;

De aceea să nu creadă că suflarea vântului este Dumnezeu, ci să o considere lucrarea mâinilor Sale.

VI.

Iar cei care consideră soarele o zeitate se înșală amarnic. Căci vedem că se mișcă din necesitate și se rotește, trecând de la un capăt la altul, apunând și răsărind din nou, pentru a anima copacii și plantele care servesc la folosul oamenilor și, de asemenea, are împărțiri în părți împreună cu restul stelelor și, fiind mai mic decât cerul, scade treptat în puterea luminii și nu are putere autocratică. Drept urmare, să considere soarele nu ca Dumnezeu, ci ca lucrarea Lui. Același lucru ar trebui spus cu și mai mare dreptate despre lună și stele.

VII.

1. Cei care îi consideră pe oamenii primitivi zei se înșală amarnic. Căci, după cum știi, o, rege, (fiecare) om este alcătuit din patru elemente și din suflet și spirit, motiv pentru care este numit lumea (mică) (microcosmos). El are un început și un sfârșit - se naște și moare.

2. Și vedem că omul este supus aceleiași necesități - are nevoie de hrană și îmbătrânește, chiar dacă nu o dorește. Și este uneori fericit, alteori trist, alteori invidios și irascibil, alteori lacom și schimbător - într-un cuvânt, are multe neajunsuri.

3. El este distrus în felurite feluri, atât de elementele naturii, cât și de animale și de moartea care-l așteaptă; de aceea, omul să nu se considere Dumnezeu, ci lucrarea Lui.

4. Așadar, o, rege, barbarii au căzut într-o greșeală și mai mare, urmând calea poftelor lor, căci venerează elementele stricăcioase și chipurile moarte și nu observă că toate acestea sunt obiecte create de Dumnezeu.

VIII.

1. Să ne întoarcem acum la greci, pentru a vedea ce cred ei despre Dumnezeu.

2. Însă grecii, care se numesc înțelepți, au devenit mai nebuni decât barbarii, introducând o mulțime de zei naturali, bărbați și femei. Ei înșiși îi reprezintă ca fiind plini de tot felul de patimi și creatori ai tot felul de urâțenii, astfel încât unii dintre acești zei sunt adulterini, ucigași, furioși, geloși, paricidi și fratricidi, hoți și tâlhari; alții sunt șchiopi și schilodi, vrăjitori și ghicitori.

3. Grecii spun că unii dintre zeii lor au fost uciși de fulgere, alții că au murit ei înșiși; unii dintre zei erau în slujba oamenilor sau au fugit de ei; unii au fost răniți de oameni și mulți au fost transformați în ființe vii pentru a ispiti femeile muritoare la cădere sau chiar la sodomie.

4. Se spune că unii zei au avut relații criminale cu mame, fiice și surori; și se spune că zeii au căzut odată cu fiicele oamenilor, rezultatul fiind urmași păcătoși, muritori.

5. Și spun despre zeițe că acestea apăreau înaintea oamenilor în dispute despre frumusețea lor.

6. De unde rezultă, o, rege, că grecii născocesc povești ridicole, stupide și nelegiuite, inventând zei inexistenți, urmându-și poftele rele, pentru a-i avea drept complici la rău și a comite adulter, crime și tot felul de lucruri îngrozitoare fără pedeapsă; căci dacă zeii lor fac toate acestea, cum ar putea ei să nu facă același lucru?

7. Și ca urmare a acestei erori în modul de viață și comportament, s-a ajuns la conflicte civile, războaie ucigașe și captivitate dureroasă printre oameni.

IX.

1. Dar dacă vrem să vorbim despre fiecare dintre acești zei, veți vedea o mare absurditate.

2. Așadar, mai întâi, îl aduc pe zeul Cronos, căruia îi sacrifică propriii copii. Și spun că acesta a avut o soție, Rhea, și mulți copii de la ea (inclusiv) Zeus și, fiind posedat de manie, și-a mâncat copiii.

4. Zeus a scăpat de el prin fugă; mai târziu, după ce și-a legat tatăl, l-a castrat și i-a aruncat organele reproducătoare în mare, de unde, după cum spun miturile, s-a născut Afrodita; și l-a aruncat pe Cronos, legat, în Tartar.

5. Vedeți eroarea și impietatea pe care le dău dovadă în legătură cu capul zeilor lor? Este evident că zeul lor este legat și decapitat; O, nebunie! Cine dintre cei care au rațiune ar spune așa ceva?!

6. Al doilea care a fost născut este Zeus, despre care se spune că domnește peste toți zeii și se transformă în animale și alte lucruri pentru a comite adulter cu femei muritoare; astfel, se spune, a avut relații sexuale cu Europa (și Pasithea) transformându-se într-un taur, în aur cu Danae, într-o lebădă cu Lyda, într-un satir cu Antione și în fulger cu Selene (luna). Cu ele a avut mulți copii: cu Antione, Zetus și Amphion, cu Selene, Dionysos, cu Alcmene, Hercule, cu Lethe, Apollo și Artemis, cu Danae, Perseus, cu Lyda, Castor, Hellen și Polydeuces, cu Mnemosyne, nouă fiice, numite Muze, cu Europa, Mina, Rhadamanthus și Sarpido; în cele din urmă, a fost transformat într-un vultur din dragoste pentru păstorul Ganimede.

8. De aceea s-a întâmplat, o, rege, că oamenii au început să imite toate acestea și au devenit adulterini, pângărindu-se cu mame și surori, cu homosexuali și cu paricidi; căci dacă regele zeilor lor face aceasta, cum ar putea cei care i se închină să nu-l imite?

9. Prin urmare, mare este nebunia pe care grecii o creează în poveștile lor despre el (Zeus); căci este de neconceput ca un zeu să fie adulter, sodomit sau parricid; altfel ar fi mult mai rău decât un demon josnic.

X.

1. Așadar, ei (grecii) aduc un alt zeu, un anume Hefaistos, și spun despre el că este șchiop, poartă o cască pe cap și ține în mâini un clește încins și un ciocan, deoarece se ocupă de arta făuririi, cu scopul de a-și procura hrană.

2. Dar ce fel de dumnezeu este acesta, care este atât de jalnic? Căci este de neconceput ca Dumnezeu să fie șchiop sau nevoiaș.

3. Și din nou aduc la iveală un alt zeu, pe nume Hermes, despre care spun că este lacom, egoist, vrăjitor, paralitic, atlet și profet.

4. Dar este imposibil ca un zeu să fie în același timp vrăjitor și profet, tâlhar lacom, atlet și paralitic (infirm); altfel ar fi lipsit de sens.

5. După aceasta, ei aduc la iveală un alt zeu, Asclepiades, despre care spun că este medic și că își prepară medicamente și unguente pentru propria hrană; dar după aceea a fost rănit de Zeus prin intermediul lui Tyndareus, fiul lui Lacedemon, și a murit.

6. Dacă zeul Asclepiades, fiind rănit, nu s-a putut ajuta singur, cum ar putea să-i ajute pe alții? Și este absolut imposibil ca natura divină să aibă nevoie de fulger sau să poată fi ucisă de acesta.

7. Și ei aduc și un zeu, pe Ares, despre care spun că este războinic și îndrăzneț și un vânător de turme și lucruri ale altora, pe care le dobândește prin armele sale. Mai târziu, căzând în adulter cu Afrodita, a fost legat de tânărul Eros și de Hefaistos. Ce fel de zeu era acest căutător al lucrurilor altora, un iubitor de război, un om legat și un adulter?!

8. De asemenea, ei îl numesc pe Dionysos zeu, cel care organiza orgii nocturne, era un învățător al beției, le seducea pe femeile din jurul său și era posedat. Mai târziu a fost mâncat de Titani. Așadar, dacă Dionysos, mâncat de Titani, nu s-a putut abține singur, ci era posedat, un bețiv și un fugar, atunci ce fel de zeu era el?

9. Și îl fac pe Hercule drept zeu, despre care spun că s-a beat, a înnebunit, și-a devorat propriii copii; apoi a fost distrus de foc și,

astfel a murit. Cum ar putea un bețiv, un ucigaș de copii și unul supus influenței focului să fie un zeu și cum ar putea să-i ajute pe alții care nu se puteau salva singuri?

XI.

1. După aceasta, ei aduc un alt zeu și îl numesc Apollo; spun despre el că este invidios și nestatornic: uneori ține un arc și o tolbă, alteori o citeră și o tamburină și profețește oamenilor de dragul de a câștiga bani. Deci și el are nevoie? Este complet de neconceput ca un zeu să aibă nevoie, sau să caute ceva, sau să cânte la citeră!

2. Și mai spun că sora lui, Artemis, fiind vânătoare, are un arc în față și o tolbă în spate și rătăcește singură cu câinii prin munți pentru a vâna căprioare sau mistreți. Cum poate această femeie, atât vânătoare, cât și înconjurată de câini, să fie zeu?

3. Și se spune despre Afrodita că este o zeiță desfrânată: căci a avut relații sexuale cu Ares, apoi cu Anchises, apoi cu Adonis, a cărui moarte a jelit-o, căutându-și iubitul;

Se spune despre ea că a coborât în Infern ca să-l ia pe Adonis de la Persefona. Cunoști tu, o, rege, ceva mai rău decât această zeiță nebună, criminală, care geme și se tânguie?!

4. Și se spune despre Adonis că este zeu, totodată vânător și adulter; se spune despre el că a murit violent, deoarece, fiind lovit de o fiară sălbatică, nu s-a putut ajuta singur în nenorocirea sa. Cum poate, așadar, o adulteră, un vânător și unul care a fost ucis violent să devină protector al oamenilor?!

5. Apoi spun despre Rhea că este mama tuturor zeilor lor; și spun despre ea că l-a avut pe Attis ca iubit; se bucura de oamenii care pieriseră, dar se tânguia și plângea mult pentru Attis al ei. Dacă această mamă a zeilor nu-și putea ajuta iubitul și nu-l putea smulge din mâinile morții, cum îi poate ajuta pe alții? Și este rușinos pentru o zeiță să se tânguiască și să plângă sau să se bucure de oamenii care pieriseră.

6. De asemenea, o prezintă pe Kore ca o zeiță, ea fiind răpită de Pluto și neputând să se salveze singură. Dacă o zeiță nu se poate salva singură, atunci cum îi va ajuta pe ceilalți?

7. Toate acestea și multe altele, mult mai rușinoase și mai rele, le spun grecii, o, rege, despre zeii lor, lucruri care nu numai că sunt neîngăduite a fi spuse, ci chiar a fi purtate cu gândul. Prin care oamenii, luând exemplul impietății de la zeii lor, au săvârșit tot felul de rușine și indecență, pângărind pământul și văzduhul cu faptele lor cumplite.

XII.

1. Egiptenii, fiind mai proști și mai nechibzuiți decât ei, erau mai amăgiți decât toate neamurile. Căci nu se mulțumeau cu obiectele de închinare ale barbarilor și grecilor, ci declarau că animalele mute care trăiesc atât pe uscat, cât și în apă, precum și copacii și plantele, erau zei; și se cufundau în tot felul de nebunie și impietate mai rea decât toate neamurile de pe pământ.

2. În primul rând, o venerau pe Isis, despre care se spune că este o adevărată zeiță și că are un frate, Osiris, ca soț. Dar, deoarece soțul ei a fost ucis de celălalt frate al său, Typhon, Isis a fugit cu fiul ei, Horus, la Byblos, în Siria, și a rămas acolo până când fiul ei a crescut; după care s-a luptat cu unchiul său,

Typhon, și l-a ucis. Apoi, Isis, împreună cu fiul ei, au mers peste tot și au căutat cadavrul soțului ei, Osiris, jelind amarnic moartea acestuia.

3. Acum, dacă Isis este într-adevăr o zeiță și nu l-a putut ajuta pe Osiris, fratele și soțul ei, este oare posibil să poată ajuta pe altcineva? Este imposibil ca o natură divină să se teamă și să fugă, sau să plângă și să se plângă; altfel ar fi foarte jalnică.

4. Dar se spune că Osiris a fost și un zeu binefăcător. Cu toate acestea, a fost ucis de Tifon și nu s-a putut abține;

și se știe că nu se poate spune același lucru despre adevăratul Dumnezeu.

5. Și se spune despre fratele său, Tifon, că este un zeu, cel care l-a ucis pe fratele său; dar a fost ucis de fiul fratelui său și de nora sa și nu s-a putut abține. Ce fel de zeu este el după toate acestea?

6. Și întrucât egiptenii erau mai nechibzuiți decât alte popoare, nu s-au mulțumit cu acești zei și cu alții similari, ci au numit și animalele însuflețite cu nume de zei.

7. Căci unii dintre ei au zeificat oaia, alții capra, alții vițelul și porcul; unii corbul și șoimul, alții zmeul și vulturul; alții crocodilul, câinele, boul, maimuța, dragonul și șarpele; în sfârșit, unii ceapa, usturoiul, măcești și alte creaturi.

8. Și nu au observat, cei nefericiți, în legătură cu toate aceste lucruri, că nu aveau nicio putere. Și văzând că aceste zeități erau mâncate în mod constant de oameni, arse, sacrificate și supuse putrefacției, tot nu au înțeles că aceștia nu sunt zei. Și astfel egiptenii au căzut într-o mare greșeală, introducând astfel de zei, mai puternici decât toate popoarele pământului.

XIII.

1. Dar sunt uimit, o, rege, de greci, cum ei, deosebindu-se de alte popoare prin obiceiuri și educație, s-au rătăcit, ajungând să se închine la idoli fără suflet și la imagini insensibile?

2. Mă întreb cum, văzându-și zeii, lucrați de meșteri, legați și strunjiți de ei, îmbătrânind cu timpul, fărâmițându-se și fiind distruși, n-au înțeles că nu erau zei? Căci, dacă nu erau în stare să facă nimic pentru propria lor mântuire, cum puteau să aibă grijă de oameni?

3. Poeții și filozofii lor, dorind să-și onoreze zeii cu creațiile și scrierile lor, spun că ei (idolii) au fost făcuți în cinstea Dumnezeului Atotputernic și sunt asemenea Lui,

Cel pe care nimeni nu L-a văzut vreodată ca să judece cum este și nimeni nu-L poate vedea.

4. Și ei vorbesc despre El ca având un anumit cusur, atunci când spun că El are nevoie de jertfe și de libații, de ucideri (de oameni) și de temple. Însă Dumnezeu nu are nevoie de nimic și nu caută nimic din acestea, iar oamenii care se înșeală în acest fel se înșeală.

5. Poeții și filozofii lor, însă, deși afirmă că toți zeii lor au o singură natură, nu au înțeles care este adevărata natură a lui Dumnezeu. Căci dacă trupul omului, fiind multipartit, nu este dezordonat în propriile sale părți, ci își armonizează toate părțile și le are în sine într-o unitate indivizibilă, atunci cum este permisă această luptă și discordie în natura lui Dumnezeu? Dacă ar exista o singură natură a zeilor, ar fi imposibil ca un zeu să persecute un zeu, sau să-l omoare, sau să-i facă rău.

6. Dar când unii zei sunt persecutați de alții, înjunghiați, răpiți și uciși de fulger, atunci, evident, nu mai există o singură natură, ci concepte diferite, toate prost alcătuite; astfel încât niciunul dintre ele nu este Dumnezeu.

7. Prin urmare, este clar, o, rege, că întreaga știință a naturii zeilor este o greșeală. Căci nu trebuie să considerăm vizibilul și nevăzutul drept zei, ci trebuie să-L considerăm pe Dumnezeul nevăzut, atotvăzător și atotorganizator drept Dumnezeu.

8. Cum se face că înțelepții și învățații grecilor nu au înțeles că fondatorii legilor lor sunt condamnați de propriile lor legi? Căci dacă legile sunt drepte, atunci zeii lor, care încălcă legea, sunt cu totul nelegiuiți, fiind ucigași reciproc, vrăjitori, hoți,

desfrânați și sodomiți. Dacă ei (zeii) acționează bine, atunci, în consecință, legile stabilite de zei sunt nelegiuite. Dacă acum legile care aprobă binele și condamnă răul sunt bune și drepte, atunci faptele zeilor lor sunt o crimă; prin urmare, zeii lor, ca și criminali, sunt toți supuși morții, iar cei care nasc astfel de zei sunt nelegiuiți.

9. Căci dacă poveștile despre zei sunt mituri, atunci nu sunt decât vorbe; dacă sunt naturaliste, atunci cei care fac aceasta și suferă în acest fel nu sunt zei; dar dacă sunt alegorii, atunci nu sunt decât mituri.

XIV.

1. Să ne apropiem acum de evrei, o, rege, ca să vedem ce cred și ei despre Dumnezeu?

2. Evreii, anume, spun că există un singur Dumnezeu, Creatorul atotputernic al tuturor lucrurilor și că nimic altceva nu trebuie venerat decât numai Dumnezeu.

3. Și prin aceasta par să se apropie de adevăr mai presus de toate neamurile, că Îl cinstesc pe Dumnezeu mai mult decât creațiile Sale și că Îl imită pe Dumnezeu în dragostea față de omenire, ajutând săracii, răscumpărând captivii, îngropând morții și făcând lucruri similare care sunt plăcute înaintea lui Dumnezeu și glorioase înaintea oamenilor, pe care le-au primit de la strămoșii lor.

4. Totuși, ei s-au abătut și de la adevărata cunoaștere și, deși în gândurile lor credeau că Îl slujesc pe Dumnezeu, în faptele lor s-a dovedit că slujirea lor aparținea îngerilor și nu lui Dumnezeu, deși au respectat Sabatele și lunile noi și azimele și marea sărbătoare (Paștele?) și circumcizia și abținerea de la mâncare, totuși, nu le respectă cu strictețe pe toate acestea.

XV.

1. Creștinii, o, rege, deoarece au mers peste tot și au căutat, au găsit adevărul și, pe cât se poate judeca din scrierile lor, s-au apropiat mult mai mult de el și de cunoașterea corectă decât toate celelalte popoare.

2. Căci ei L-au cunoscut pe Dumnezeu, Creatorul și Organizatorul tuturor lucrurilor, și în afară de El nu se închină niciunui alt Dumnezeu.

3. De la El au primit poruncile, pe care le-au scris în inimile lor și le păzesc, așteptând învierea morților și viața veacului viitor.

4. De aceea nu comit adulter, nu se desfrânează, nu mărturisesc mincinos, nu caută ce este al altora, își cinstesc tatăl și mama și judecă cu dreptate.

5. Ceea ce nu vor pentru ei înșiși, nu fac altora, îi mustră pe cei care îi jignesc și îi fac utili lor înșiși, încearcă să facă bine chiar și dușmanilor lor.

6. Și soțiile lor, o, rege, sunt curate ca fecioarele, iar fiicele lor sunt bine educate, iar soții lor se abțin de la orice concubinaj nelegiuit și de la orice impuritate în speranța pedepsei viitoare în lumea cealaltă. Și sclavii și sclavele lor, precum și copiii, dacă au, ei, din dragoste pentru ei, îi conving să devină creștini, iar când devin astfel, îi numesc frați fără nicio distincție.

7. Sunt blânzi și ajutorabili, urăsc nelegiuirea și se iubesc unii pe alții; au grijă de văduve și nu părăsesc orfanii. Cei ce au, dau cu bucurie săracilor. Când văd un străin, ies din casa lui și-l salută ca pe un frate adevărat, căci se numesc frați nu după trup, ci după Duh.

8. Și când vreunul dintre săraci moare și îl vede vreun creștin, el, după cum poate, își asumă grija îngropării lui. Și dacă aud că vreunul dintre ei a fost capturat sau suferă nedreptate pentru numele lui Hristos, toți au grijă de el și, dacă este posibil, îl eliberează.

9. Și dacă vreunul dintre ei este sărac sau nevoiaș și nu are provizii suplimentare, atunci postește două sau trei zile pentru a-i satisface nevoile.

(ca să o satisfacă). Și păzesc cu tărie poruncile lui Hristos, trăind cu evlavie și dreptate, după cum le-a poruncit Domnul Dumnezeu,

10. A-I mulțumi în fiecare ceas pentru toată mâncarea, băutura și alte beneficii.

11. Și când vreunul dintre ei moare, ei se bucură și mulțumesc lui Dumnezeu și îi însoțesc trupul, ca și cum ar migra dintr-un loc în altul. Și când unuia dintre ei i se naște un copil, îl slăvesc pe Dumnezeu; iar când moare un prunc, îl slăvesc și mai mult pe Dumnezeu, pentru că el (pruncul) a trăit în lume fără păcat. Și dacă văd că unul dintre ei moare în păcate, atunci plâng amarnic și se tânguiesc după el, ca și cum ar merge la condamnare.

12. Așa sunt, o, rege, legile creștinilor și morala lor.

XVI.

1. Ca oameni care au ajuns să-L cunoască pe Dumnezeu, ei Îi cer doar ceea ce este potrivit ca El să dea și ca ei să primească; și în acest fel își petrec viața. Și, din moment ce au ajuns să cunoască binecuvântările lui Dumnezeu, sunt convinși că tot ce este frumos în lume există pentru ei.

2. Nu trâmbițează la urechile mulțimii despre faptele bune pe care le fac, temându-se, dimpotrivă, că nimeni nu va observa acest lucru, așa că își ascund darul, ca cineva care a găsit o comoară. Și încearcă să fie drepți, ca niște oameni care așteaptă să-L vadă pe Hristos și să primească de la El cu mare laudă ceea ce le-a fost făgăduit.

Așadar, aceasta este cu adevărat calea adevărului, care îi conduce pe cei ce o urmează în împărăția veșnică promisă de Iisus Hristos în viața viitoare.

3. Învățăturile și poruncile lor, slujba lor sacră și așteptarea vieții viitoare, tu, rege, le poți învăța din scrierile lor.

4. Îmi este de ajuns că am familiarizat pe scurt Majestatea Voastră cu adevărul creștin și cu obiceiurile lor. Căci, într-adevăr, învățătura lor este mare și vrednică

de admirație pentru cel care dorește să o pătrundă și să o înțeleagă; cu adevărat, acesta este un popor nou și în el există un amestec divin.

5. Și ca să știi, o, rege, că nu spun toate acestea în numele meu, ar trebui să te uiți în scrierile creștinilor și atunci vei descoperi că nu spun decât adevărul.

Și citind scrierile lor, am crezut în aceasta și în viitor; și din acest motiv sunt obligat să dezvălui adevărul celor care au o înclinație spre el și caută lumea viitoare.

6. Și pentru mine este sigur că lumea stă la baza rugăciunilor creștinilor. Dar alte națiuni se înșală și îi duc pe alții în rătăcire, închinându-se (aruncându-se) înaintea elementelor lumii și rătăcind în întuneric, ca și cum ar bâjbâi, ciocnindu-se unele de altele și căzând ca și cum ar fi fost intoxicați.

XVII.

1. Iată sfârșitul cuvintelor mele către tine, o, rege! Căci restul, așa cum s-a spus, este greu chiar și de menționat în scrierile lor; dar de către ei nu numai că este spus, ci este și făcut.

2. Grecii, o, rege, comițând ei înșiși fapte rușinoase, chiar relații nelegiuite cu soți, mame, surori și fiice, își întorc vina impietății lor asupra creștinilor. Creștinii, dimpotrivă, sunt drepți și pioși, prieteni ai adevărului și mărinimoși.

3. Așadar, cunoscându-le greșeala, le îndură batjocurile și loviturile și chiar le arată și mai multă compasiune, ca unor oameni care nu cunosc adevărul, și se roagă pentru ei ca să se întoarcă de la greșeala lor.

4. Dacă se întâmplă ca vreunul dintre ei să cadă din nou, atunci el, rușinat înaintea creștinilor de faptele sale, Îl mărturisește din nou pe Dumnezeu, zicând: „Am făcut aceasta în neștiință” și își curăță inima și păcatele îi sunt iertate, căci a păcătuit în timpul trecut când a hulit și a râs de cunoașterea creștinilor.

5. Și cu adevărat poporul creștin este mai fericit decât toate popoarele pământului.

6. Cei care îi calomniază și îi hulesc pe creștini să înceteze și să proclame adevărul. Căci este mult mai de folos să-L cinstești pe Dumnezeu Creatorul decât să rostești vorbe deșarte.

7. Căci ceea ce spun creștinii este adevăr divin, iar învățătura lor este ușa luminii.

8. Așadar, toți cei care nu-L cunosc pe Dumnezeu să vină și să primească cuvintele Sale nestricăcioase și veșnice, pentru ca, scăpând de pedeapsa din judecata cumplită care va veni, să devină părtași la viața cea nouă.

Sfârșitul apologiei filosofului Aristide.

Extras din scuzele lui Aristide [2]

„ *Aristide, credinciosul mărturisitor al evlaviei noastre, i-a oferit o apărare lui Hadrian și ne-a lăsat-o nouă. Această lucrare s-a păstrat până în zilele noastre și se află în posesia multora* ”, spune Eusebiu din Cezareea [3] ; prin urmare, apologia lui Aristide exista în secolul al IV-lea: în același secol, o menționează și Fericitul Ieronim [4] . Aceasta este tot ce am știut până acum despre apărarea lui Aristide. Când s-a pierdut definitiv este imposibil de stabilit. Deocamdată, putem spune un lucru sigur: secolul al V-lea încă o deținea și o citea în original, și acest lucru se întâmpla tocmai în Armenia, lucru dovedit de traducerea armeană recent descoperită a acesteia, care, după toate indiciile, aparține acestei epoci. Această descoperire valoroasă a fost făcută de neobosiții lucrători ai științei, mkhitariștii venețieni.

Nu este prima dată când scrierea armeană veche a oferit lumii științifice occidentale comori ale literaturii creștine antice păstrate în ea, traduse exclusiv din secolul al V-lea. Cercetătorii sunt familiarizați cu cronica lui Eusebiu, Comentariul la Evanghelia Sfântului Efrem Sirul, lucrările lui Severian de Gabala, filosoful alexandrin și evreul Filon și altele, publicate în secolul actual de aceiași mkhitariști cu traduceri în latină. Apologia lui Aristide nu va fi probabil singura descoperire făcută până în prezent de cercetătorii armeni [5] . — Pe lângă lucrările menționate mai sus din cea mai bună perioadă a Bizanțului, literatura armeană ascunde în sine o secțiune neatinsă de apocrife, bogată în lucrări remarcabile de acest gen, ale căror originale grecești și siriace s-au pierdut de mult. În ultimii ani, „Orthodox Review” le-a prezentat cititorilor săi unele dintre ele.

De data aceasta oferim savanților ruși un fragment din apologia lui Aristide, filosoful atenian, având încrederea că le va oferi aceeași plăcere pe care am simțit-o ascultând vocea apărătorului adepților noii religii, ajunsă până la noi din adâncurile secolului al II-lea.

Apologia, pe care o menționează Eusebiu și Ieronim, a fost prezentată împăratului Hadrian în anul 125 d.Hr. În pasajul nostru, Aristide îi comunică acestuia din urmă și, poate, societății din acea vreme, în primul rând, conceptul de Dumnezeu Tatăl, Duhul Sfânt și Fiul.

Să observăm în treacăt că apelul către împărat, atât al lui Aristide, cât și al contemporanului său Quadratus, a fost o pură formalitate, mai ales în timpul domniei lui Hadrian și Marcus Aurelius, care pot fi considerați mai degrabă aliați ai creștinilor decât persecutori ai acestora. Pentru a ne convinge de acest lucru, este suficient să ne amintim scrisoarea primului către Minucius Fundaiau [6] și pasajul din apologia lui Quadratus, citat de Eusebiu [7] , despre care Ieronim spune categoric că, chiar dacă persecuția făcea ravagii în momentul prezentării apologiei de către Quadratus, nu exista niciun ordin pentru aceasta din partea împăratului [8] . Aceasta înseamnă că apologetul care a scris discursul de apărare avea în vedere poporul și opinia publică - această sursă a cruzimilor locale de care sufereau creștinii. Mulțimea fanatică, la fiecare tulburare sau dezastru național, cerea tortura și executarea creștinilor; judecătorii înșiși vedeau în ei conspiratori periculoși pentru stat. Era, așadar, firesc ca apologetul să aibă grijă să-i liniștească și să-i convingă pe amândoi [9] .

Aristide apare în fragmentul nostru de apologie chiar în lumina în care îl prezintă Ieronim. Este un filosof, teologist în sensul cel mai elevat al cuvântului. Citindu-i discursul, ești transportat mental în vremurile imediat ulterioare creștinismului și te oprești involuntar la Grigore Teologul și la a 41-a sa Omilie despre Sfânta Rusalii: te gândești că apologia noastră nu era necunoscută marelui teolog și că a inspirat acele expresii în care enumeră atributele Duhului Sfânt.

Pe baza indicației lui Ieronim și a noii lucrări a apologetului atenian, se poate spune cu certitudine că el a fost primul care a avut ideea de a împăca filosofia păgână antică cu religia creștină. Apologeții ulteriori, începând cu Sfântul Iustin, au dus mult timp la bun sfârșit această idee în discursurile lor de apărare, de care creștinii se apropiaseră atât de mult încât în Evul Mediu unele biserici au găsit firesc să-i considere pe Socrate, Virgil, Seneca și pe alții drept creștini... Dar să ne oprim aici și să spunem câteva cuvinte despre traducerea armeană a apologiei lui Aristide.

A fost publicată în anul trecut 1878. Editorii venețieni ai acestui monument au găsit-o într-un manuscris de pergament scris în anul 430 al erei armene, adică 981. Au dedicat-o, în traducere latină, arhiepiscopului de Orleans, faimosul Dupanlus, care era încă în viață la acea vreme. Să observăm, în treacăt, că editorii, odată cu apologia, au tipărit și o altă lucrare a aceluiași Aristide, tot cu o traducere latină, descoperită de ei într-un manuscris din secolul al XII-lea, și anume „Un cuvânt despre apelul tâlharului și despre răspunsul celui răstignit”.

Voi spune despre traducerea mea că este literală.

Eu, o, rege [10] , creat de Providența divină, am intrat în această lume și, văzând cerurile și pământul și marea, soarele și luna și stelele și toate creaturile,

încântat, am fost uimit de structura acestei epoci: și pătrunzând, am aflat că această lume și tot ce este în ea este guvernată și mișcată de necesitate și forță și că creatorul și conducătorul tuturor lucrurilor este Dumnezeu; căci cel care conduce este mai puternic decât ceea ce este guvernat și pus în mișcare.

A-L cerceta pe Cel care este providența și conducătorul tuturor lucrurilor mi se pare de neînțeles și prea dificil; iar a-L descrie cu precizie pe Cel care este inexplicabil, inefabil, este inutil; căci natura Lui este nemăsurată și nepătrunsă și inaccesibilă tuturor creaturilor. Dar trebuie știut că Cel care conduce în mod providențial toate creaturile este Domnul și Dumnezeul și Creatorul tuturor lucrurilor, care prin bunătatea Sa a rânduit toate lucrurile vizibile și le-a dăruit rasei noastre umane. Prin urmare, numai El trebuie onorat și glorificat, iar noi trebuie să ne iubim unii pe alții ca pe noi înșine.

Însă despre Dumnezeu trebuie să știm doar că El nu a fost creat de nimeni [11] și nu S-a creat pe Sine Însuși; că El nu este conținut în nimeni, ci conține totul în Sine Însuși. (El), chipul născut din Sine [12] și înțelepciunea nemuritoare, este fără început și fără sfârșit, nepieritoare și nemuritoare, desăvârșită. El nu are nevoie de nimic, ci împlinește nevoia tuturor. El Însuși nu are nevoie de nimeni, ci dăruiește tuturor celor care au nevoie și (nevoia tuturor) le împlinește.

El Însuși este fără început: căci tot ce are un început are un sfârșit. El Însuși este fără nume: căci tot ce are un nume este creat și făcut de altcineva. El nu are nici culoare, nici formă: căci cel în care se găsesc acestea este supus măsurii și limitării. În acea natură (a Lui) [13] nu există nici bărbat, nici femeie (sex); căci cel în care se găsesc acestea este supus pasiunilor. El nu este închis sub ceruri, căci El este în afara cerurilor; și cerurile nu sunt mai mari decât El, căci cerurile și toate creaturile sunt îmbrățișate de El. El nu are nici adversar, nici rival: dacă cineva ar fi adversar (al Lui), acesta ar fi egal cu El. El este nemișcat, El este incomensurabil, El este incuprinzător. Nu există niciun loc de unde sau unde s-ar putea mișca. El nu este măsurat, nici închis nicăieri, nici înconjurat (de nimic); căci El Însuși umple totul și El Însuși este în afara a tot ceea ce este vizibil și invizibil. Nu este indignare sau mânie în El; căci nu este orbire în El [14] ; dar El este în întregime spiritual [15] , de aceea a întemeiat [16] toate creaturile prin felurite minuni și toate binecuvântările. El nu are nevoie de jertfe, ofrande și daruri și nu are nevoie de tot ce se află în creaturile vizibile; căci El Însuși îngrijește de nevoile tuturor; (El), care nu are nevoie, este glorificat în fiecare ceas.

Și Dumnezeu mi-a dat să vorbesc despre El cu înțelepciune [17] și am vorbit cât am putut, nu că aș fi putut înțelege măreția Lui nepătrunsă: Îl preaslăvesc doar cu credință și Îl închin.

Să ne întoarcem acum la triburile umane [18] și să vedem care dintre ele au acceptat adevărurile (menționate mai sus) și care (rămân) în eroare.

Cunoaștem, o, rege, patru triburi ale rasei umane, care sunt: barbarii, grecii, evreii și creștinii.

Păgânii și barbarii își urmăresc originea până la Belus, Croon, Erra și mulți dintre ceilalți zei ai lor [19] . Grecii însă îl numesc pe Zeus, adică Dius, de la care își trag originea prin Helenus, Xuthus, iar de la aceștia succesiv din Hellas, Inachos, Phoroneos și, în final, din Danaus egipteanul, și din Cadmus sidonianul și din Dionysius tebanul. Evreii își urmăresc originea până la Avraam, Isaac, Iacov și cei doisprezece fii ai lui Iacov, care au migrat din Siria în Egipt și, din acest motiv [20] au fost numiți evrei de către legislatorul lor [21] . Și ajungând în țara făgăduinței, au primit numele de evrei. Creștinii își urmăresc originea până la Domnul Iisus Hristos.

El Însuși este Fiul Dumnezeului Celui Preaînalt, revelat prin Duhul Sfânt [22] . S-a coborât din ceruri și S-a născut dintr-o Fecioară evreică; S-a trupit din Fecioară și S-a arătat cu fire omenească ca Fiul lui Dumnezeu, care prin predica Sa dătătoare de viață a prins întreaga lume în bunătatea Evangheliei. S-a născut în trupul Născătoarei de Dumnezeu [23], Fecioara Maria, din poporul evreu. A ales doisprezece ucenici și prin adevărul Său luminos, economic a instruit întreaga lume. A fost răstignit, pironit de evrei; și, înviind din morți, S-a înălțat la ceruri. A trimis ucenici în tot universul pentru a-i învăța pe toți cu minuni minunate, dumnezeiești și înțelepte. Predica lor încă înflorește și aduce roade și cheamă întregul univers la iluminare.

Iată patru popoare - barbari, greci, evrei și creștini, pe care ți le-am prezentat, o, rege!

Note

1. Traducere realizată de A. Pokrovsky după versiunea greacă a Apologiei.

2. Autorul N. Emin

3. Cartea a IV-a, 3.

4. De vir. Ilust. c. XX.

5. Mkhitariștii declară că au descoperit tâlcuirea Sfântului Ioan Gură de Aur despre profetul Isaia în traducere armeană.

6. Iustin Martirul, traducere de preotul Preobrajenski, p. 109.

7. Cartea a IV-a, 3. „Codratus l-a prezentat (pe Adrian) și ne-a ținut un discurs pe care îl scrisese în apărarea credinței noastre, deoarece niște oameni răi încercau să ofenseze pe a noastră. Această lucrare este încă păstrată de mulți frați; o avem și noi.”

8. De vir. Ilust. Quadratus.

9. Pélagaud. Celse, livrea II.

10. „Rege”. În armeană există tagavor, un cuvânt care prin compoziția sa înseamnă „încoronat”; al doilea său sens este „rege”. Aici este folosit în sensul de „rege”, în ciuda faptului că limba armeană are cuvântul arká pentru a exprima acest din urmă concept.

11. „Creat de nimeni”. În armeană, în loc de „de nimeni” există „de nicăieri”, ceea ce consider o greșeală de copist.

12. „Născut din sine” este o traducere literală a cuvântului armean complex inknatzin = „născut din sine” sau „cineva care s-a născut singur”.

13. „În acea natură [a Lui].” Inserarea pronumelui „al său”, mi se pare, conferă o oarecare claritate gândirii apologetului.

14. „Orbire” kurutyun, așa cum este în armeană: nu este complet clar.

15. „Dukhoven”. În armeană este Metavor, care de fapt înseamnă „mental”, ceea ce am interpretat ca însemnând „spiritual”.

16. „Aprobat” în sensul de „creat”.

17. „Cu înțelepciune”. În armeană este „înțelepciune” - cazul instrumental folosit ca adverb.

18. Tranziția este prea bruscă; probabil există o întrerupere aici.

19. Aceste nume proprii, precum și următoarele, le-am păstrat în forma în care sunt prezentate în limba armeană. Sunt destul de transparente, deși au fost modificate semnificativ și nu este greu de ghicit cine și ce înseamnă.

20. „De aceea”. În armeană există anti = „de acolo”, folosit în sensul de „de aceea”.

21. „Evreii.” Nu este aceasta o aluzie la semnificația cuvântului evreu - „cineva care a venit sau vine de dincolo de Eufrat, din țara Ebher, care este dincolo de Eufrat”.

22. „Revelat de Duhul Sfânt”, care a fost revelat de Duhul Sfânt. În armeană este pus la forma pasivă, pe care am păstrat-o.

23. După toate probabilitățile, acest cuvânt a fost introdus de traducătorul armean.